

Supletivnost v češtině

ZDENĚK SALZMANN

Supletivnost (suppletivismus) je výskyt dvou nebo více různých základů ve tvarech některých slov, například komparativ slova *dobrý* je *lepší* (srovnej *teplý* a *teplejší*). Supletivnost se vyskytuje ve všech jazycích kromě umělých mezinárodních jazyků, které jsou tvořeny pravidelně pro jednodušší učení. Tak například v němčině je supletivnost u forem slovesa *sein* – *bin, sind, war* a *gewesen*, v latině u slov *bonus, melior* a *optimus* a v angličtině u slov *go* a *went, bad* a *worse*, nebo, když rozšíříme pojem i na afixy, u sufixů *-es (boxes)* a *-en (oxen)*.

Nejdříve zmíníme lexikální supletivnost, tj. supletivnost týkající se významových slov. Substantiv je pramálo: *člověk* ve smyslu lidský jedinec má plurál *lidé*, a slovo *rok* má ve smyslu doby dvanácti měsíců zpravidla plurál *léta*. Adjektiv je rovněž málo: komparativ slova *dobrý* je *lepší* (toto slovo bylo komparativem už ve staré češtině, avšak od slova *lepý*). Supletivnost je i u slova *zlý*, které má už ve staré češtině komparativ *horší* (slovník Josefa Jungmanna už má slova *lepší* a *horší* /1835/ a /1839/). Necháváme stranou tvary odlišné od pravidelného skloňování, které většina lingvistů nepovažuje za supletivnost. Máme na mysli například tvary *kůň (koně), přítel (přátelé), bratr (bratři), ucho (uši), oko (oči), dítě (děti)* aj. Supletivnost je i u příslovcí odvozených od uvedených adjektiv: od slova *dobře* je *lépe* nebo *líp*; *zle* má *hůře* nebo *hůř*; *málo* má tvar *méně*, hovorově *míň*; *hodně* má *více* nebo *víc* atd.

Dvě základní číslovky mají supletivní tvary u tvarů řadových: *jeden* má tvar *první* nebo poněkud knižní *prvý*, a *dva* má tvar *druhý*. Necháme stranou větší číslovky. Řadové číslovky jsou totiž tvořeny víceméně pravidelně; dvoutvarové ohýbání se vyznačuje určitými číslovkami na *-m* a *-t* (například *sedm* a *devět*) a zčásti několika neurčitými číslovkami. Osobní zájmena jsou vesměs supletivní, jako jsou i v jiných jazycích. U slova *já* je supletivní tvar *mě* (a další tvary), *ty* má *tě*, *on* má *jeho*, *my* má *nás*, *vy* má *vás* a *oni* má *jejich*.

Zbývají slovesa. Nejsupletivnější je sloveso *být*, které má několik základů: *js-* a *jes-* (přítomný čas a přechodník, například *jsem*, *jsi*, *jest* a *jsa*); *bud-* (rozkazovací způsob a tvary budoucího času, například *bud'* a *budeš*); a *by-* (tvary infinitivního vzoru aj., například *být*, *byl*, *bytí* a *bych*). Slovesa *chtít*, *jíst* a *vědět* patří k slovesu *být*: mají nepravidelné (supletivní) tvary *chci*, *chtěj*, *jím*, *jedl*, *vím*, *věděl* aj. Supletivní jsou také dvojice sloves s různými základy: *nakládat* a *naložit*, *prokládat* a *proložit*, *skládat* a *složit*, *ukládat* a *uložit*, *vykládat* a *vyložit* a jiné. Sloveso *jít* má některé tvary ze základu *jd-* (například *jdu*, *jdi*, *pojd'* a *půjdu*), jiné od *š(l)-* a *še(d)-* (například *šel* a *přišed*) a infinitiv a slovesné substantivum (*jít* a *jítí*). Konečně jde o vidovou korelaci dokonavost – nedokonavost, ilustrovanou slovesy *vzít* a *brát*, jako ve větách „Vezme jí revolver z ruky a schová“ a „Kde nic není, tam smrt nebere“ (Karel Čapek, 1890–1938).

Supletivnost v češtině není příliš častá, ale mnoha dalšími zvláštnostmi není čeština pro cizince lehký jazyk.